

Бібліяграфічны спіс

1. Трубецкой, Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой ; пер. с нем. А. А. Холодовича ; под ред. С. Д. Кацнельсона. – Москва : Аспект Пресс, 2000. – 352 с.
2. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / І. Р. Бурлыка [і інш.] ; рэд. А. І. Падлужны. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – 335 с.
3. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – Изд. 2-е, стер. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 569 с.
4. Пацехіна, А. Сандхі ў беларускай мове / А. Пацехіна // Sandhi w językach słowiańskich / pod red. A. Cychnerskiej. – Toruń, 2013. – С. 241–265.
5. Выгонная, Л. Ц. Спалучэнні гукаў у межах слова / Л. Ц. Выгонная // Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / І. Р. Бурлыка [і інш.] ; рэд. А. І. Падлужны. – Мінск, 1989. – С. 142–224.

ПЕРАКЛАДЧЫЦКІЯ ТРАНСФАРМАЦЫІ ІНДЫВІДУАЛЬНА- АЎТАРСКІХ НЕАЛАГІЗМАЎ ЯК СПАСАБ ДАСЯГНЕННЯ АДЭКВАТНАСЦІ Ў ПЕРАКЛАДЗЕ

А. Я. Мантур (Мінск, Беларусь)

Асноўнае патрабаванне да перакладу – максімальна дакладная ступень яго эквівалентнасці да арыгінала, як у плане семантыка-структурнага падабенства, так і ў плане патэнцыяльнага ўздзеяння на адрасата. На практыцы працэс дасягнення такой эквівалентнасці часцей за ўсё звязаны з некаторымі перашкодамі.

Неадпаведнасці ў семантычнай структуры розных моў могуць прывесці да цяжкасцей, якія звязаны з захаваннем і перадачай значэнняў аўтарскіх новаўтварэнняў пры іх перакладзе на іншую мову. Сэнсавая, або семантычная структура такіх адзінак унікальная, а таму можа не супадаць у семантычным плане ў мове перакладу. Тут на першым плане – перакладчыцкія трансфармацыі, якія можна вызначыць як «адхіленне ад слоўнікавых адпаведнікаў». Зразумела, што несупадзенне мовы арыгінала і мовы перакладу на ўзроўні сістэмы, нормы і узусу вымушае перакладчыка звяртацца да эквівалентных міжмоўных пераўтварэнняў.

Нягледзячы на адсутнасць адзінства разумення тэрміна «перакладчыцкая трансфармацыя», большасць даследчыкаў вызначаюць перакладчыцкія трансфармацыі як міжмоўныя пераўтварэнні, што ажыццяўляюцца з мэтай дасягнення перакладчыцкай эквівалентнасці. Некаторымі вучонымі (Л. С. Бархударэў, Я. І. Рэцкер, А. Д. Швейцар) закранаецца пытанне і аб складаным, комплексным характары трансфармацый, падкрэсліваецца ўмоўнасць прапануемых класіфікацый перакладчыцкіх трансфармацый, што звязана са складанасцю вывучэння гэтага перакладчыцкага прыёму.

Мадыфікацыйныя (трансфармацыйныя) адпаведнікі часцей за ўсё маюць комплексны характар, розныя мадыфікацыі адбываюцца адначасова. Марфалагічная мадыфікацыя адбываецца разам з сінтаксічнай, лексічная мадыфікацыя ўзаемадзейнічае з сінтаксічнай. Менавіта комплексны характар мадыфікацый робіць працу перакладчыкаў складанай справай [7, с. 56].

Паняцце трансфармацыі было запазычана з галіны іншамоўных пераўтварэнняў. Калі мы гаворым аб трансфармацыях у межах адной мовы, то маем на ўвазе фразы, якія адрозніваюцца па форме (граматычнай структуры, сэнсаваму нападзенню і г. д.), маюць практычна адзін і той жа змест і здольныя выконваць камунікатыўную функцыю. Вядома, што адну і тую ж думку можна выказаць рознымі спосабамі.

Разам з адрозненнямі паміж імі існуюць і шматлікія моўныя ўніверсаліі, якія робяць магчымым устанавіць агульныя заканамернасці перакладчыцкіх трансфармацый, а таксама выпрацаваць універсальную класіфікацыю прычын і тыпаў гэтых пераўтварэнняў у рамках агульнай тэорыі перакладу.

Па-першае, у любой мове адсутнічаюць адназначныя адпаведнікі паміж формай і значэннем адзінак. Кожная мова мае сінанімічныя сродкі – аднаўзроўневыя і шматузроўневыя – для выражэння адных і тых жа значэнняў. Наяўнасць моўных сінанімаў робіць магчымымі раўназначныя ўнутрымоўныя пераўтварэнні [4, с. 81], напрыклад: адлюстравак – отраженье, гарапад – несчастье, знабажыць – верить, імклівіць – стремиться, падданіць – служить і інш.. Параўн.:

<p>І пасунуўся рупліва З таго лесу праз паляну Насустрэч якраз туману, Што з нізіны ўстаў маўкліва, Слепавочна, баязліва. <i>Я. Колас</i> [5, с. 127]</p>	<p>И пополз неторопливо Вдруг из леса на поляну, Встречь белёсому туману, Что с низины молчаливо Встал незряче, боязливо. Пераклад <i>П. Семыніна</i> [6, с. 504]</p>
<p>Не жыць як набяжыць, Каб дзень за дзень – і годзе. Міг верай знабажыць. Мой дзень – маё стагоддзе. <i>Р. Барадулін</i> [1, с. 252]</p>	<p>Когда к чертям пошлёт Тот, кто вселенной верит, Забудешь про полёт И вспомнишь о бессмертье... Пераклад <i>Н. Кісліка</i> [1, с. 253]</p>

Па-другое, усе мовы характарызуюцца тым, што ў раўназначных пераўтварэннях удзельнічаюць адны і тыя ж моўныя сродкі, а іменна сінанімы, антонімы і канверсівы, але іх функцыянаванне вар’іруецца ад мовы да мовы.

Неабходнасць у пэўных перакладчыцкіх пераўтварэннях можна патлумачыць і лінгвістычнымі прычынамі, менавіта несупадзеннем мовы арыгінала і мовы перакладу на ўзроўні сістэмы, нормы, узусу, гэта значыць тое, што ў мове арыгінала і мове перакладу не супадаюць сродкі адлюстравання эквівалентных значэнняў або сродкі апісання аналагічных сітуацый.

Несупадзенне значэнняў асабліва адчуваецца, калі гаворка ідзе пра індывідуальна-аўтарскія неалагізмы, метафары, прыказкі і прымаўкі, паколькі адрозненні культурна-сацыяльнага, этнічнага і гістарычнага характару выяўляюцца на вобразных асацыяцыях. Перакладчыкі ужываюць адпаведнікі, якія абазначаюць адрозныя паняцці, і такім чынам, назіраецца выкарыстанне зусім іншых лексічных адзінак, якія не маюць з арыгінальным наватворам ніякага падабенства, ні сэнсавага, ні марфалагічнага: агнявісты – крылатый; гойна – горно; людства – сегодня; мірганка – улыбка; небакрай – суета і інш. Параўн.:

<p>Барханачуйна помніць слых Крык І сык кулі, Схавалі жах пажараў злых Воч Ісык-Кулі. Зямля жанчынай чуе боль. <i>Р. Барадулін</i> [2, с. 296]</p>	<p>Он помнит слухом Смерти дых, Свист близкой пули. Таит багрянец зарев злых Глаз Исык-Кули. Земля, как баба, чуёт боль. Пераклад <i>Н. Кісліка</i> [3, с. 135]</p>
<p>Будзь сынам у шчасці й журбе, Хай шчодрыцца сціпая праца, Хай зайдрасць душу не шкрабе, – Народу сплаці, што табе Дазволіў паэтам назвацца. <i>Р. Барадулін</i> [1, с. 230]</p>	<p>Будь сыном и в горькой судьбе, Не дай в душе прописаться Ни зависти, ни алчбе – Народу воздай, Что тебе позволил поэтом назваться. Пераклад <i>Н. Кісліка</i> [1, с. 231]</p>

Цяжкасць пры перакладзе заключаецца не толькі ў тым, каб зразумець лексічныя і аказіянальныя адзінкі, але і ў тым, каб дакладна ведаць, у якіх сітуацыях іх можна ўжываць [4, с. 82].

Несупадзенні мовы арыгінала і мовы перакладу матывуюць неабходнасць у тых або іншых перакладчыцкіх пераўтварэннях. Даследчыкі тэорыі перакладу павінны ўлічваць вынікі супастаўлення мовы арыгінала і мовы перакладу на ўсіх трох узроўнях – сістэмы, нормы і узусу – і выпрацаваць адпаведныя рэкамендацыі.

Прычыны перакладчыцкіх пераўтварэнняў могуць мець экстралінгвістычны характар, што мае немалаважнае значэнне сярод агульных заканамернасцей перакладу.

Паколькі сэнс любога тэксту з’яўляецца катэгорыяй экстралінгвістычнай і суб’ектыўнай, а адрозненні ў нормах маўленчых паводзін і экстралінгвістычным вопыце аўтара арыгінала і адрасата тлумачацца не толькі асабістымі характарыстыкамі, але і аб’ектыўнымі прычынамі, менавіта прыналежнасцю аўтара арыгінала і адрасата перакладу да розных культурна-гістарычных калектываў, перакладчыцкія пераўтварэнні могуць з’яўляцца вынікам экстралінгвістычных прычын. Тут гаворка ідзе, напрыклад, аб перадачы рэалій жыцця і побыту, якія вядомыя іншакультурнаму чытачу. Каб кампенсаваць дыферэнцыял у ведах аўтара і інтэрпрэтатара, перакладчык часцей звяртаецца да прыёму генералізацыі, да расшырэнняў, калі ў тэксце арыгінала прыводзяцца невядомыя ў другім моўным калектыве імёны ўласныя або звесткі гістарычнага характару.

Часам экстралінгвістычныя прычыны вымушаюць перакладчыка апускаць тую або іншую інфармацыю з тэксту арыгінала ў выніку яе нерэlevantнасці для адрасата перакладу і для сэнсу тэксту. Пропускі лексічных адзінак і аўтарскіх неалагізмаў можна патлумачыць немагчымасцю падабраць дакладны эквівалент да аўтарскага наватвора. Так, напрыклад, перакладчыкі не здолелі знайсці адпаведных аналагаў да такіх аўтарскіх неалагізмаў, як дзеўчыцца, ніўны, мудрамыслы, счужэлы, форміць, ярлычнік-бірках і інш. Параўн.:

<p>У Белавежы – лосьна, язьна ў Шчары. З лясной крыніцы агнявы глыток. <i>Р. Барадулін [1, с. 124]</i></p>	<p>Идут круги – язями плещет Щара, Переклад <i>І. Шклярэўскага [1, с. 125]</i></p>
<p>Аб сваім іграў блуканні І аб долі адзінокай; Ён іграў аб родным дому, Аб жыцці сваім бязлетным, <i>Я. Колас [5, с. 124]</i></p>	<p>О своём играл скитаны И о доле одинокой; Все стояли как немые, И никто вздохнуть не смел. Переклад <i>Б. Ірыніна [6, с. 502]</i></p>

Сярод экстралінгвістычных прычын перакладчыцкіх пераўтварэнняў важную ролю адыгрываюць прынятыя ў моўным калектыве адрасата перакладу, сацыяльна важныя нормы маўленчых паводзін, усталяваныя традыцыі.

Неабходна таксама падкрэсліць, што ўсе фактары, якія ўплываюць на перакладчыцкі выбар, узаемадзейнічаюць самым цесным чынам. Лінгвістычныя прычыны перакладчыцкіх пераўтварэнняў носяць нібы другасны характар у параўнанні з экстралінгвістычнымі фактарамі, якія ўтвараюць маўленчую сітуацыю. Гэта звязана з тым, што моўныя сродкі мнагазначныя, перакладчык заўсёды можа выбраць адзін з многіх варыянтаў перакладу, а маўленчая сітуацыя адназначная ў кожны дадзены момант сродак зносін. Моўныя сродкі маўленчай сітуацыі ўзаемазвязаныя з жанрам тэксту. Тыя перакладчыцкія рашэнні, якія аказваюцца ўдалымі ў жанры мастацкай літаратуры, могуць быць зусім недапушчальнымі ў палітычных або спецыяльных тэкстах, і наадварот.

Часцей за ўсё розныя прычыны, якія абумоўліваюць неабходнасць у тых або іншых перакладчыцкіх пераўтварэннях, узаемадзейнічаюць, і самі па сабе пераўтварэнні ў «чыстым»

выглядзе сустракаюцца рэдка, так што тэкст на мове перакладу аказваецца вынікам шматлікіх перакладчыцкіх пераўтварэнняў. Ні адзін з пералічаных фактараў не дзейнічае ізалявана. Ведаючы прычыны, якія выклікаюць неабходнасць у перакладчыцкіх пераўтварэннях, можна перайсці да разгляду саміх тыпаў пераўтварэнняў, апісаных у літаратуры перакладазнаўства.

Тыпалогія перакладчыцкіх пераўтварэнняў носіць універсальны характар. У выбары, які ажыццяўляецца перакладчыкам, галоўную ролю адыгрывае сітуацыя ў суадносінах часткі і цэлага (словы і сказы, сказы і выказванні, выказванні і тэкст), якая грунтуецца на дыялектыцы агульнага і адзінкавага. Дакладнасць адзінкавага (асобных элементаў) можа быць ацэнена толькі на фоне адэкватнасці цэлага (тэксту). Ніякае апісанне тыповых прыёмаў дасягнення адэкватнасці не можа ахапіць усіх выпадкаў, якія сустракаюцца ў практыцы. Пераклад, як і маўленне, заўсёды творчы працэс. Важна зразумець прынцыпы перакладчыцкіх пераўтварэнняў і навучыцца ўжываць іх у практычнай рабоце [4, с. 84].

Бібліяграфічны спіс

1. Барадулін, Р. І. Перакуленае = Опрокинутое / Р. І. Барадулін. – М. : Время, 2010. – 512 с.
2. Барадулін, Р. І. Збор твораў : у 5-ці тамах / Р. І. Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1996 – 1998. Т. 1 – 3. – 512 с.
3. Бородулин, Р. И. Избранное : стихотворения, поэмы, 1955. – 1983 : Пер. с белорус / Р. И. Бородулин. – М. : Худож. лит., 1985. – 352 с.
4. Иванова, Н. А. Сопоставительно-типологический анализ безэквивалентной лексики: на материале русского, немецкого и французского языков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Н. А. Иванова. – М., 2004. – 258 с.
5. Колас, Я. Збор твораў : у 20 т. Т. 9. : паэма Сымон-музыка / Я. Колас. – Мінск : Беларус. навука, 2009. – 431 с.
6. Колас, Я. Родные образы : стихотворения / Я. Колас. – М. : Дет. лит., 1982. – 111 с.
7. Мантур, А. Я. Аўтарскія неалагізмы і іх рускамоўныя перакладныя эквіваленты (на матэрыяле беларускай паэзіі ХХ – пачатку ХХІ ст.) / А. Я. Мантур // Весн. БДУ. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2016. – № 3. – С. 54–60.

АСАБЛІВАСЦІ ЎЖЫВАННЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ У ДЗЕЕПРЫСЛОЎНАЙ ФОРМЕ

В. В. Маршэўская (Гродна, Беларусь)

Па-за фразеалагізмам дзеепрыметнікавыя і дзеепрыслоўныя звароты ўяўляюць сабою сінтаксічную канструкцыю, утвораную па тыпу падпарадкавальнай сувязі: галоўны кампанент (дзеепрыметнік ці дзеепрыслоўе) + залежны кампанент (кампаненты). Фразеалагізмы ў дзеепрыметнікавай ці дзеепрыслоўнай формах, фармальна нагадваючы словазлучэнне тыпу падпарадкавання, з’яўляюцца цэласнымі намінатыўнымі адзінкамі з семантычна непадзельным значэннем. В. У. Вінаградаў дзеепрыметнікавыя і дзеепрыслоўныя формы называў “гібрыднымі” і, маючы на ўвазе іх паводзіны па-за фразеалагізмам, адзначаў, што дзеепрыметнікавыя і дзеепрыслоўныя формы дзеяслова “лягаць у змешанай дзеяслоўна-іменнай ці дзеяслоўна-прыслоўнай зоне. Уваходзячы ў сістэму форм дзеяслоўнага слова, яны ў той ці іншай ступені імкнуцца адарвацца ад яго” [1, с. 342].

З’ява пераходнасці ў лінгвістыцы разглядаецца як неабходны атрыбут развіцця і ўдасканалення мовы. Традыцыйна вылучаюцца два этапы пераўтварэння моўнай адзінкі: аманімія (з’ява гукавога супадзення слоў, якія адрозніваюцца паміж сабою значэннем) і транспазіцыя (пераход слова з адной частціны мовы ў іншую ці выкарыстанне адной моўнай формы ў функ-